

Az ember műhelye

(A székelyudvarhelyi iskoláról)

Farkaslakán egy suttyó legényke puskával babrál, s ellövi bal kezének hüvelykujját. Mit csináljon egy székely gazdaember ilyképpen megrokkant fiával? Ir a legényke nagybátyjának Gyulafehérvárra, az pedig hozzásegíti, hogy ha már a mezei munkában hátráltatja a csonkaság, tegyenek próbát vele a gimnáziumban.

„Amikor ezt megmondták nekem, mindenki reám nézett, hogy vajon én mit szólok a nagy dologhoz. Engemet azonban olyan furcsa pezdület öntött el, hogy hamarjában nem tudtam szólni semmit. Csak a szemem pillangózott ide és oda.

Aztán elnevettem magam.

S ebből már tudhatták, hogy kedvem van elmenni oda, hol a betűk szántóföldjei terülnek el és a megsegítő tudomány tarka mezői.”

A betűk szántóföldje, ahová indul: a székelyudvarhelyi öreg főgimnázium a dombtetőn. A legényke: *Tamási Áron*. Mekkora szerencséje az irodalomnak, hogy az a puska így sült volt el, s efféle bajt okozott. Másként hiába állt volna a farkaslaki legényke számára azon a domboldalon a hívogató öreg gimnázium. Mikor Tamási Áronka először átlépte a küszöbét, már öregebb volt három teljes évszázadnál. Jó ideig nem is tudták pontos életkorát. Úgy állt ott, a régi épület is, az új is, mint az örök időtlenség, mint a város jelképe, a város maga, amely nélkül elképzelhetetlen lenne itt mozgás, élet. Századunk elején az iskola pecsétje még úgy hirdette, hogy 1653-ban tették le az alapjait, *Bitay Árpád*, a romániai magyar irodalom jó munkása, a jeles műfordító történelmi nyomozással, a jezsuita rend Firenzében közzétett okiratainak tanulmányozása nyomán állapította meg igazi alapítási idejét. Így számolt be erről az Erdélyi Tudósító 1930. május 18-i számában: „Marosvásárhelyi Gergely alapította meg a mai udvarhelyi római katól. főgimn. első ismert ösét, még pedig olyan lelkesen, hogy mindjárt az első évben (1593) mintegy 100 tanulója volt. Mert ha kétségtelen is, hogy az iskola akkori formájában részben a mai elemi iskolát is magában foglalta, a jezsuiták iskolai rendszeréből az is bizonyos, hogy a mai középiskola nagy részét is egyesítette azzal.”

Kétségtelen, hogy a székelyudvarhelyi gimnázium megalapításában szerepet játszott a katolikus egyház védekezése a reformáció terjedése ellen. A protestantizmus a népre apellált, a nép nyelvén szólott, vele szemben tehát csak az anyanyelvűséggel védekezhetett az ellenreformáció. Maga Marosvásárhelyi (Mészáros) Gergely, az iskola alapítója a magyar nyelv jeles művelője, több, akkoriban fontos mű fordítója. Ő tolmácsolta például Canisius katekizmusát, amely 30 kiadást ért meg (négyet a fordító életében), továbbá ő volt Kempis Tamás művének (Krisztus követése) magyar átültetője, ezt a fordítást ma is őrzik a székelyudvarhelyi líceumban. Nyilvánvalóan Marosvásárhelyi Gergely tudatában volt az anyanyelvűség fontosságának, az oktatás nyelve azonban abban az időben nemcsak Erdélyben, de Európa egész katolikus részén a latin volt. A székelyudvarhelyi gimnázium ennek ellenére, már alapításától kezdve sem volt soha kizárólag latin nyelvű. Diákjai, tanárai jórésztben a város és a környék egyszerű népének fiaiból kerültek ki, földművesek, csizmadiaik, szűcsök, szabómesterek családjából. És kétségtelenül hatással volt a gimnázium életére, oktatási rendjére a háromnegyed évszázaddal később alapított udvarhelyi református kollégium, amelynek hagyományait a mai liceum — amely 1948-ban a kettő egyesüléséből jött létre — bátran és büszkén vallhatja a magáénak.

Elképzelhető, hogy mit jelentett az iskola abban a városban, amelyből csak nemrég azelőtt, a XVI. század közepén indult ki egy lázadás (*Pálfalvi Nagy György* és *Gyepes Ambrus* vezetésével), s amelynek leverése után a székelységet megfosztották minden addigi szabadságától, jobbagysorba süllyesztették. A tanulás, a tudás, az iskola

Székelyudvarhely az 1970-es évek elején. A dombtetőn a gimnázium épülete.

a felemelkedés lassú, de reménységes útját jelentette, s ezért annyi szívós igyekezet, odaadó munka, valóságos hősi tettek sora a gimnáziumban (és a kollégiumban is): a letiport, de magát meg nem adó nép életereje nyilatkozott meg bennük.

Székelyudvarhely iskolájában 1850-ben vezették be teljes egészében az anyanyelvű oktatást. Nem azt jelenti ez, hogy addig nem tanítottak magyarul. Az első magyar nyelvű tankönyvek itt 1790-ből keltek, s már ekkor tanították a magyar irodalmat is. Csakhogy nem tanították magát az anyanyelvet, mint tantárgyat. *Koós Ferenc*, aki a múlt század közepén egy másik székelyföldi scholában, a marosvásárhelyi kollégiumban tanult, öreg fejjel, 1890-ben, tanfelügyelő korában — tehát szakmai tekintélyként — így emlékezik: „...magyar nyelvtanról soha szó sem volt. Úgy látszik, hogy azt mintegy magától érthetőnek tartották, hogy aki született magyar, annak nem szükséges magyar nyelvtant tanulni... Nem csoda tehát, ha 6 év alatt nem tanultunk meg jól egyetlen idegen nyelvet holott azok tanulására vesztegettünk legtöbb időt. Nem tudták még akkor azt, nem is sejtették, hogy nyelvtanból idegen nyelvet csak úgy lehet alaposan és jól megtanulni, ha az ember saját anyanyelvét alaposan ismeri” (Életem és emlékeim).

Ezt a felismerést a modern pedagógia is igazolja. Ennek tudatában őrizték meg anyanyelvűségüket 1858-ban az udvarhelyi tanárok és diákok, amikor a bécsi önkény el akarta orozni tőlük. Kísérlete a közvélemény egységes ellenállásán megtörtött. Ezt az elvet vallja ma a világon mindenütt a nyelvoktatás; vagyis az anyanyelv ismeretére építi fel az idegen nyelvek tanítását, és eredményei ezért olyan kiválóak.

Székelyudvarhely liceumában ma a székely fiúk és lányok együtt tanulnak, játszanak, szórakoznak a román fiatalokkal. A tantermekben anyanyelvükön sajátítják el a tudományokat, amely így igazán tartós, maradandó, s a szünetekben és a tanítás után közös álmokat szönek a jövőre, amely így igazán szép és megvalósítható.

Régi hagyományt folytatnak ezzel is. Ez a schola mindig a tudomány és az emberiség otthona volt, itt mindig saját hagyományaik becsületére és a másajkúak őszinte szeretetére tanították a növendékeket. Nem lehet véletlen az, hogy a székelyudvarhelyi gimnázium nemcsak az anyaszékből és nemcsak a Székelyföldről, de messze tájakra is vonzott ide fiatalokat. Tanultak itt moldvai ifjak (egyik igazgatótanárunk Iasi-ban született), még többen jöttek ide erdélyi románok és szászok.

A gimnáziumi évkönyv 1696-ból a tanulók között említi *Nicolauk Csokany Valachus* és *Iosephus Henter* nevét. Egyik román, másik német nemzetiségű volt. Az évkönyvekben később is feltűnnek román nevek: *Nicolauk Trifuy*, *Christophorus Jonas*, *Alexander Boier*, *Stephanus Bier*, *Sorbon Vojlor*, *Andreas Mundrai*, *David Mundrai*,

Andreas Bucur és mások. Mindezek neve után ez a megjegyzés áll: „Nobilis Valachus Fogarasiensis”. És ugyanígy szász fiatalok: *Spatz Antal*, *Reichert József*, *Loschderfer Leo*, *Gerich Adolf*, *Dittrich János*, *Gerich Gyula* és mások...

A pusztai névsor talán még nem elegendő bizonyíték. Jelezhette az iskola tudományos hírnevét, amiként hirdette is. De az évkönyvek tanúsága szerint itt többről volt szó: az őszinte testvériség szelleméről, egymás megbecsüléséről. Ennek írásos nyomait találhatjuk mind sűrűbben, különösen a múlt század második felétől kezdve. 1874-ben indult meg az irodalmi önképző, amely később oly sok jeles író útkezdését segítette elő. Ez az önképzőkör — a tanári kar teljes támogatásával — az 1875/76-os iskolai évben pályázatot hirdetett A magyarok, szászok és románok jellemzése címmel. A pályázatra beérkezett munkák szerzői belülről ábrázolták a székelyek, románok, németek akkori életét, szokásait, nyelvét, hagyományait. Abból a meggondolásból kiindulva, hogy az illető hagyományokat, szokásokat a székely, román, német ajkú diákok ismerhetik legjobban, s akkor becsülük meg közösen a másikét, ha ilyképpen is közkincsre teszik.

Minden tantestületi intézkedés, minden írásos feljegyzés azt igazolja, hogy Székelyudvarhely ősi scholájában a testvériség és egymás megbecsülésének demokratikus, emberséges szelleme uralkodott mindig.

Elindítója volt írónak az önképzőkör. De maga az iskola is mindig szellemi otthon, első műhelye a jövőre és a már kiforrott írónak is. Ne feledjük: író, fordító volt maga az alapító, *Marosvásárhelyi Gergely*. Udvarhelyi tanárként elmélkedett Voltaire filozófiai nézeteiről *Haller József*, *Soó Gáspár* és *Tamás Albert* — utóbbi itt is diákoskodott, majd tanári munkája mellett megírta Udvarhely vármegye földrajzát. Tanított itt később *Jaklowszky Dénes* (Eminescu, Sadoveanu, Tolsztoj, Csehov és Gogol fordítója), *Tompa László* is tanárkodott itt, ha csak egy esztendeig is — 1945/46-ban —, de diákjai számára örökre felejthetetlenül.

Dehogy felejtettem ki az író-tanárok sorából idős *Szemlér Ferencet*, aki 1902 és 1917 között az irodalmat adta elő és szeretettette meg. Ahogy ezt a munkát végezte, a jellemző az egész szellemi otthon jellegére. Fia, *Szemlér Ferenc* költő így emlékszik a Hazajáró lélek-ben: „Amíg ő tudását közölte a figyelő vagy ábrándozó fickókkal, mi tulajdonképpen a világot fedeztük fel, rendszerre bukkantunk, és bölseletet alkottunk magunknak. Persze, tanítványai nem tudták ezt. Csupán szerették, s meglepő könnyűséggel tanultak tőle... Magyar óráin az irodalom annyiszor megsértett szelleme végre elégtételt kapott. A tudós tudásával és a költő beleérzésével igyekezett hallgatóit az irodalom szeretetére nevelni. Sohasem adott elő »tananyagot«, mindig csak a nyelv bűvös titkait tárogatta, versek lélegzetállító mélységeibe szállott alá és a próza rejtett törvényeire hívta fel a figyelmet.”

Ebből a székelyudvarhelyi szellemi otthonból, szinte minden nemzedékből, máig emlékezetes jeles írók, költők keltek szárnyra. A gimnáziumban tanult hajdanán *Baróti Szabó Dávid*, a Vergiliust fordító költő, aki latin példaképei nyomán elsőnek honosította meg a magyar irodalomban az időmértékes verselést. Itt volt diák *Orbán Balázs*, akiről manapság annyi sok kegyeletes szó esik. Innen vitte magával azt az olt-hatatlan szabadságvágyat, amelyet öreg barátja, *Victor Hugo* úgy megcsodált benne, s azt mondta, hogy száz ilyen forradalmárral meg tudná dönteni III. Napóleon császár uralmát. Járt itt iskolába a prózaíró *Petelei István*, a kollégiumban pedig *Benedek Elek* szívta magába a tudományokat és a néphűséget. De a sort hosszasan folytathatjuk tovább. Járt itt két esztendő *Szemlér Ferenc*, itt volt diák *Tamás Gáspár*, aztán *Tompa Miklós* rendező, *Márton János*, *Horváth László*, *Bíró Levente*, *Keresztély László* színművészek, *Demeter János*, *Bíró Lajos*, *Jodál Gábor* egyetemi professzorok, *Balogh Ferenc* hegedűművész, *Palló Imre* operaénekes, továbbá híres tudósok, köztük akadémikusok is, neves emberek, mérnökök, orvosok, jogászok, a tudomány és az emberiség munkásai. És itt fogantak meg első költői sorai, itt csiholta ki magából a szülőföld első üzeneteit *Kányádi Sándor*, *Magyari Lajos* és *Farkas Árpád*, s azok, akik most indultak csak neki, hogy meghódítsák maguknak a Parnasszust, szülőföldjüknek a dicsőséget — az egészen fiatalok írónemzedéke.

Ezt a várost századok során iskolája emelte ki földrajzi elszigeteltségéből, s most az iskola segíti elő végzett diákjaival, hogy valóban beleemelkedjék az iprosítás, az anyagi és kulturális gyarapodás áramkörébe. Az iskola műhely, otthon, elindító és mérce, legnemesebb hivatása szerint. Ahogy diákja, fia, *Farkas Árpád* vallja:

*Igy nővünk mi — és velünk nő e föld is.
Zöld zivatarban összefog vele,
Szárnyat ad, röpit, s mindhalálig őriz
ALMA MATER — az ember műhelye!*

Beke György